

DECLARACIÓN UNIVERSAL SOBRE LOS DERECHOS DE LOS PUEBLOS INDÍGENAS

YEJ KIIJTOJ ALTEPETALNECHKOL
IGA ITATKINEKILISMEJ ALTEPEMELA'TAJTOLMEJ

IJTOL IMANAWILKA MELA'TAJTOL

Ipan chiknawi tonal agosto mesti pan 1994 xiwi', monechkojkej mia' weyi altepetal, kiijtojkej iga pan inin tonal náyansan ma moejlanmiki iga itonal ilwi' altepemela'tajtolmej. Onoya mia' ejlantil iga ma motajtolkaki altepemela'tajtolmej e' motajtan iga nóchisan yej ompa monechkojkej ma kiye'ittakan mela'tajtol iwan ma momoyawa náyansan, iga ininwa' itatkinekimej altepemela'tajtolmej iga ijkón ayo' ma kiknochiwakan iwan ayo' ma kitalkuilikan ken ikia kichiwiliayaj.

Néwisan ke' moijtoj pan inon tonal iga ma moweyimatilti altepemela'tajtolmej, ijkuijistikawi' pan se amapowal ken itatkinekimej. Inin tatkinekimej tajtolmatini ijya ken se manawil iga altepemela'tajtolmej. Pan inin amapowal moasi' ken welij moteiknimatij altepemayomej yej ikia moyokatijkej. Motemojtia iga welij sej aman ma moojpateikninmatikan newi altepechanimej, ayo' ma moitstokan ken tepal, ma mosenechkojtiákanya sémisán. Pan inin ama', tanonotsa iga ma mosetilikan altepemela'tajtolmej, amo ma mokuejkuesokan, nochipa ma kiixitakan inin amapowal, iga inin taojkuiltia yejyekti náyansan.

Tikmatitokej iga pan inin 2008 xiwi', newi tajtolmej náyansan moyeitta, iwan pan inin agosto mesti moilwichiwilia altepemela'tajtolmej náyansan pan newi tajli kan chantitoló', te ejlantia iga ma titajlanmikikan ken iga tajtolmej nemi poliwi, iwan ayá' te mochiwa iga ma mopixto. Momati iga mela'tajtolmej áchtosan nesi' pan toaltepemej iwan inonmej, inan némiya poliwi. Kua' poliwis mela'tajtol poliwis newi tamatilis yej kiye'nextia total. *Ban ki-moon, Secretario General de Naciones Unidas*, tanotsa iga inochimej yej tayakantokej pan altepemayo, ken tekiwajmej, wan yej onokej pan nechkol altepetal iwan nóchisan yej kiye'ittaj mela'tajtolmej ma pewakan ma kinextikan náyansan iwan ma kimanawikan iga amo ma poliwi mela'tajtol, ikon keman yej nemo' moskaliwij kiixmatischej.

Ban ki- moon, Secretario General de Naciones Unidas, tatapowa pan inin altepeilwitajtol, náyansan pan tajli, 2008 xiwi'.

Pewalis

Inin ijtol tanawatil yej mochi^j pan Altepetalnechkol (*Naciones Unidas*) iga ma moma^{ti} altepemela'tajtolmej, kiwi^{gaya} mia' xiwi'. Mochi^j pan expoali majtal xiwi', pewa iga monexti^j iga ma momanawi altepemela'tajtolmej. Yej kipalewia (*ONU*) iga amo ma poliwi mela'tajtolmej, kitekima' iga ma mochiwa se amaijkuilol iwan ma moitta ke'mej altepemej mela'tajtowaj pan inin ne^{wisan} tajli.

Tekipanol tantiajki, iwan motokawij *Informe Martinez Cobo*, yej kinexti^j wan yej kiye'itta pan xiwi' 1981 wan 1984, kan kitstiajkij iga ma monexti se "nechkol teki altepemela'tajtol" (*grupo de trabajo sobre poblaciones indígenas*). Pan inin nechkol, onokej yej kimati^j ken momanawia tajtolmej iwan kiye'ittaj. Pan 1985 pewakej iga kichijkej inin amanawatil iwan kinexti^jkej pan *Comision de Derechos Humanos de la ONU*.

Wejkaj, tepan sewo' xiwi' moi^jtoj ipan nepowal 49/214, kan newi monechkok^{kej} yej kiyeittaj tajtolmej, pan sempoal eyi tonal *diciembre* mesti, motokawij inon "Nechkol tekipanol iwan motalia pan ijtol itatkinekimej altepemela'tajtol" kua' monechkok^{kej} pan se tatapowal, ompa motokawij yej kiyakanaj tajtolmej iwan kitokawij^{kej}: "*Cónclave indígena*"

Pan majtal se wejkawal inon nechkol tekipanolmej moma^{ti}kej pan 2006 xiwi', ikua' monexti^j, ikua'san kinexti^jkej iyixtaj *Consejo de Derechos Humanos* iwan inin kiyeitta' wan kénasan kititan pan *Asamblea General de Naciones Unidas*, pan 29 junio mesti, 2006 xiwi'.

Panoj sempoal xiwi' kua' Altepetal Nechkol (*Naciones Unidas*) kita^{lma}' iga altepemej kan mela'tajtowaj ma moyeitta itatkitajtolmej iwan ijkuilojtika^{wi}' pan majtal eyi tonal *septiembre* mesti pan 2007 xiwi'. *México*, nochipa kimawilan iwan kiyeitta' iga ma kisa ama' kan kitatkimakaj altepemela'tajtolmej.

Sekantil weyi altepetalmej (*ONU*) yej poxsan kinextia nóchisan yej moejlamiki iwan kiojkuiltia tepan itamiyan ken weyi altepemej kitajtanij, ayá' imatika kinextia, nochipa altepemej moojkuiltiaj iwan motajtolmaka.

Malej inin amatatapowal ayej iejlamikismej altepemayomej (*Estados*) e' welij motekimaka iga makiyeittakan iwan ma kiojkuiltikan, ma tapalewikan iga ma monexti altepemela'tajtolmej.

Ijkon ken moi^jtoj pan Altepetalnechkol (*Naciones Unidas*), iga yej mela'tajtowaj, kitemowilia mia'san nemilis iga welij ma monexti iwan welij ma mochikawayalti nochi pan isempan tajli.

Ayá' nochi kiyeittaskej iwan ayá' nochi kiyolmakaskej e' welij sekan ma tipewakan, ken yej na' iwan yej wejka onokej.

Nij *México CDI* kiyeitta mela'tajtolmej iwan kiijtowa iga achto ma monexti te moijtoj pan sekantil weyi altepetal iga altepemela'tajtolmej ma moixmati. Inon iga moijkuilowa inin ama' sémisán kan welij ma momatĩlti inochimej yej welij mela'tajtowaj. Inín mochiwa nij pan tomexkotal iga yej kiyolmaka iwan kiijtoj iga yekti ma momanawi totajtol iwan kimaijkuiloj pan majtal eyi mesti *septiembre* pan 2007 xiwi'. Weyi tekiwaj yej ono' pan kaltsontekon *México*, kiyeitta inin ijkuilol ama' iwan kiojpaijtowa nóyansan kan welij monextia, ma ijya iga amo ma poliwi mela'tajtolmej

Luis H. Alvarez Director general de la Comisión Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas. (CDI)

Expoali sepa nechkol
68 ijtol tekipanol
Pan nechkol sekantil tatapowal motajtolmakaj
Ateyi te motitanis pan *Comision principal (A/61/L.67 y Add.1)*
61/295 Moijtoj pan nechkol mia' altepetal iga itatkinekimej altepemela'tajtolmej

Pan weyi nechkol
Achtosan kua' áya mokawiltia pan tajko ijkuilol yej kichij *Consejo de derechos Humanos*, pan *junio* mesti sempoal chiknawi tonal 2006 xiwi', kan monechkolo iwan moyeitta' ijtol sekantil iga altepemela'tajtolis, kiejlanto' ken moijtoj pan 61/178, yej mochij pan sempoal tonal *diciembre* mesti 2006 xiwi', kan moijtoj iga ma moweyakilti tonal iga ajachi ma monextijtía inij ijtol, ómpaya kua' tantiájkiya iga tatajtantia, iwan ná'ya iga monechkolo,
Kiijtojewa iga kiyeitta inin ijtol yej kisa' pan altepetalnechkol *Naciones Unidas*, ijin kawi'

107ª sesion plenaria
12 de septiembre de 2007.

Sekan pan inin ama'

**YEJ KIIJTOJ ALTEPETALNECHKOL IGA ITATKINEMILISMEJ
ALTEPEMELA'TAJTOLMEJ**

Kan nechkolol,

Pan inejnenka ama ijkuilol yej kichij altepetalnechkol iwan itajlantil iga ma mochiwa ken motekimakakej inewi altepemayomej ken kiijtowa ama ijkuilol,

Kiojpaijtowaj iga nóchisan altepemela'tajtolmej ijkompamej kensan sewo' altepemej pan itajtolmej e' ayej inkompamej pan itajlanmikilismej iwan itapialmej ken inemilismej, nochisan inimej iejlantil mamoyeitta amo ma moitta ken tepal,

Kitawelijtowaj iga nóchisan inimej altepemej kiye'nextia newi tali, kixojxochiwia iwan ikiapayonemilis,

Moijtojtia iga ono' yej kiijtowa iga nóchisan yej kichiwaj altepeikninwan te ayektiti', aman kijtowaj iga kena yekti, awel iga inonsan ma mowitekto tokninwan,

Moijtojneki iga néwisán pan inemilis, altepechanimej ma moyeitta amo ma mopijpinajti,

Kejkensan kimati iga newi inonmej altepemej poxsan kiwitekkej iga kitakuijkuilijkej kua asikej yej wejkachanej iwan nij mochantikoj, motatkinetikkej inewi yej iyyaya itatki altepechanimej iwan inan yejamen awelij motalkitskiaj iga wel ma chikawayakan imatikamej,

Tajlanmikij aman iga moneki nimaninsan, kénasan ma moyeitta inemilismej, ken iga monechkowaj, ken iga tataniaj, ken monejnentiaj ken kitenewiaj itotajtsimej, néwisan ken ikiapa yolasikej pan italmej,

Tajlantókejno' iga kénasan ma moyeitta yej mela'tajtowaj iwan ma mopayini inin itatkinetilismej ken moiwtowa pan nechkolis altepemayomej,

Ma paktokan iga inochimej altepemela'tajtolmej ma isakan sej pan inemilismej, pan itekipanolmej pan itajlantilismej, ma polijtia newi ke' kikechtamiaj iwan kipijpinajtiaj, Nikwelmatito' iga newi te kichijtokej altepemela'tajtolmej ijya iga maye'onokan, ma weyiyakan ken itajwewetkej kinextilijkej,

Moiwtowa néwisan te kimatij kichiwaj altepechanimej ijya iga ma momanawi talchantil, kimatitokej ken tapiwaj iwan ken tamatij iga newi kuayoj ma kixmati wan ma kimanawi, Ma moitstia tejteikninmej pan sewo' altepemej, amo ma ono kuesolis, ma tawel onókansan,

Ma moyeitta teikninmej, ken kiskaltiaj ipilowan, ken kimachtiaj, nochi altepemela'tajtolmej ma moyolmelawakan ken kiiwtowa imanawilyo kokonemej,

Momatito iga newi te moiwtowa sekan altepemayomej iwan altepemela'tajtolmej yej wejkachantitokej kiyeitta inochimej iwan moyolmiktiaj,

Moejlantia iga newi yej moiwtotia yekti iga mayeonokan altepechanimej iwan altepemayomej,

Kixmatitia pan ama ijkuilol yej kichij altepetalnechkol, *Pacto de Derecho Económicos, Sociales y culturales* iwan sekantiltajtol *Internacional de derechos Civiles y Politicos* iwan *declaración de Viena* kitajtolmakaj iga imatika ma weyiyakan pan inemilismej altepemela'tajtolmej,

Pan inin ama ijkuilol mokawiltia iga ni se altepe' welij momakawas, nochi ken ijkuilijto' nigaj inon motajtolmakas.

Mowelmatito' iga inin ijkuilol ijya iga ma moyeittakan nóchisan altepemej iwan altepemayomej, amo ma moixitakan,

Momatiltia iga nochi altepamayomej ma kiyolmakakan newi tekipanolmej iwan ma motekimakakan iga ma kittakan iye'nemilismej altepemela'tajtolmej iwan welij ma kimanawikan pan iye'nemilismej, ma kimanawikan kan kipinajtiaj.

Kimatito' iga Altepetalnechkol nochipa yawi kiittati iwan yawi kimanawiti newi altepetajtolnemilis,

Kimatito' iga pan inin ijtol ono' itaksayan tajtolmej, iyeittalis iwan imanawilka kiixmatito' néwisan Altepetalnechkol,

Kiixmatitokej iga inimej altepemej kan mela'tajtowaj ma moyeittakan, néwisan te kimatij ijya iga ma isatokan iwan ma moskaltikan,

Momatito' iga ayá' ijkompamej ijyas tajma' kan moskaliwij, pan katiapa altepe' weyaj, tejtepa kimatij kichiwaj iwan kempa kichiwaj,

Motajtolxitoma ijtol yej Altepetalnechkol kinextia iga itatkinekilis altepemela'tajtolmej, ken ijkuilijto' iga ma ono' palewilis wan ma moye'itakan:

Se powal

Nochi yej mela'tajtowaj, kipia iye'nemilismej iga wel makichiwakan nochi yej kiyeitta ken kiijtowa amatanawatil yej mochij pan Altepetalnechkol (*Naciones Unidas*) pan noyan ikakistilis *Derechos Humanos*.

Ome powal

Altepemej iwan yej mela'tajtowaj achonsan ijkanemilismej kipiaj iwan achonsan itajpalmej, awelij ma kipinajtikan pan inemilismej iga inelwayo ono' pan iyixneska

Eyi powal

Altepemela'tajtolmej imatikamej welij kiijtowaj ken ijyas inemilismej. Yejamen kiijtoskej ken ma nemikan pan iye'nemilismej iwan ken ma motapialikan.

Nawi powal

Altepemela'tajtolmej, inán wel yejamen kiijtowaj te kichiwaj, welij kitapejpenaj yejamensan ken iga wel ma motekimakakan ipan ialtepemej, ijkónsanno welij kikuiskej ipati' iga ma kixtawakan yej yejamej kiyeittaj iga kichiwaj.

Makuil powal

Altepemela'tajtolmej ma kichijtoker ken iga wel mayeonokan iwan ma kipalewikan iga amo ma poliwi nochi yej kipiaj, welij nemij pan nejnechkol kan motokawia tekiwajmej kan moitta ken moasiltia tomin iga altepemej iwan altepemayo.

Chikuase powal

Nochi toikniwan yej mela'tajtowa welij motatkimakaj iga ma mochantijto pan se altepetal.

chikome powal

1. Toikniwan yej melatajtowaj yekti ma onokan iwan ma yeonokan, amo tejté ma kichiwilikan, nochipa ma kiyeittakan.
2. Altepemela'tajtolmej yekti ma nechkachantitokan, nochipa ma tawel onokan, amo ma kikuejkuesokan, ma kiyeittakan iga yejanen se'pa altepe, awel agaj kichiwa iga ma poliwi inín altepe' kan onokej yej mela'tajtowaj niga ma kitekiwigakan kokonenemej pan sewo' altepe kan aya' kixmatij.

Chikueyi powal

1. Altepemej iwán yej mela'tajtowaj awel kipiaj iknochiwalis kansan ma poliwi ikiapa itamatilismej.
2. Altepemayomej kichiwaskej ye' tekipanol iga amo:
 - a) Amo ma kipojpolokan altepemej pan imela'tajtolmej, itamatilismej iwan inelwayoixnextil;
 - b) Amo ma kitakuijkuilikan pan ichantal, pan itekipanol iwan pan ital;
 - c) Amo ma kitekiwigakan kanaj kan welij kipojpolowaj iwan welij kipolowiliaj itawelnemilismej;
 - d) Amo ma kitekinechkokan iwan ma kitekinejntikan
 - e) Amo ma monawatilti iga yej mela'tajtowaj ayá' kipia itajpalkamej

Chiknawi powal

Altepemela'tajtolmej kitatkimakaj iga ma mochantalikan pan se altepetal, tajma' ken inemilismej altepe'. Awelij kewan kipinajtiaj.

Majtal powal

Altepemela'tajtolmej awelij kikixtiskej pan italchanmej. Awelij kiwigaskej pan sewo' altepe' kua ayá' motenmakaj imatikamej iwan ayá' achto kimatiltiaj kan kiwigaskej. Awelij kiwigaskej kua' áya motajtoltiaj iwan majasij iga ke' tataniskej iwan ken kikuepaltiskej.

Majtal se powal

1. Altepemela'tajtolmej welij nochipa ma kiyejyekokan itamatilismej yej ikiapa momachtijkej ken ijtotilis, tapopochwilis, takuikalis, nochi yej ikiapa, yej aman iwan yej mosta kiplaskej, nochipa ma kimanawikan.
2. Altepemayomej welij kikuepaj te kipojpolowilijkej altepemela'tajtolmej ken imatilismej, itotajtsimej iwan inochi itapialmej, inín welij kichiway sekan altepetal iwan altepemayomej kua áchtosan kimatiltijkej iga kitapojpolojkej itatkinemilismej.

Majtal ome powal

1. Altepemela'tajtolmej welij kinextiaj inochi te kimatij, ken iga yejamen tapajtiaj, mijtotiaj iwan tatojtokaj, welij kimanawiaj nochi te kipiaj iga ma moixnextikan.

2. Altepemayomej kitajpalmakaskej altepemela'tajtolmej pan inochi inekilismej iwan nochi te kikuiliskej, welij kiojpa kuepaltiskej ichamej, inon itekimej.

Majtal eyi powal

Newi altepemela'tajtolmej welij ma kipiakan iwan ma kinextikan nochi itamatilismej, inelwa iskaltil, ma kimatiltikan yej nemi moskaliwij, welij kitajtaliliaj itokamej altepemej, welij motokawiaj pan mela'tajtol.

2. Altepemayomej kimachotiskej nochi ke' welij momanawij altepemela'tajtolmej iwan itatkinekilismej, ma motajtolmatikan iwan ma tajtolmatikan pan newi tekipanol, no welij kitaliliaj iga ma kitajtolkakikan pan sewo' takakistis.

Majtal nawi powal

1. Newi altepemela'tajtolmej welij motajtolkakij pan itamachtilismej, yejamen kimatij ken kichiwaskej, ma momachtikan pan imela'tajtolmej.

2. Newi kokonemej yej mela'tajtowaj welij momachtiaj newisan ke' tamachtekiwajmej yej onokej pan altepemayomej tatekimakaj, awelij kinamolitaj.

3. Altepemayomej motajtolsekantiliaj iga inochimej yej yolejkej iwan yej nemi moskaliwij ma momachtikan pan imela'tajtolmej.

Kaxtol powal

1. Altepemela'tajtolmej newi iye'nemilismej iwan itamatilismej ma monexti newi pan tamachtil iwan pan ixnextil sempan nechkol altepemej.

2. Newisan altepemayomej iwan altepemela'tajtolmej mosekantiliskej iga ma kipojpolokan namol tajtolmej kan kipinajtiaj yej mela'tajtowaj, ma kitemojtiakan sekan ken welij moteikninmatij iwan sewo' nechkol tekipanol yej momaka pan inin isatolis.

Kaxtol se powal

1. Altepemela'tajtolmej welij kitemowaj imatikamej ken welij motajtolkakij pan imela'tajtolmej iwan welij kinextiaj te kimatij pan sewo' nawatilyo kan awelij kipinajtiaj.

2. Nochi altepemayomej ma kiyeittakan iga ma momoyawa newi tajtolmatilismej yej ono' pan itsontekon mela'tajtolmej. Noyan kan monextia te mochiwa momakaltia iga te moijtoj ma ijya ken kimatij altepemela'tajtolmej.

Kaxtol ome powal

1. Inochimej welij tekipanowaj nin na' pan altepetal iwan nepa wejka pan altepetal.

2. Altepemayomej sekan iwan altepemela'tajtolmej kimanawiskej kokonemej iga amo ma kitekipanoltikan iwan amo ma kikixtikan pan kaltamachtil itechko tekipanol, ma kiitstokan iga kokonemej poxsan selikmej, ikajlomej yamani' poxsan iwan welij mopoiposteki, achto ma kiitakan iga ma momachtikan iwan keman welijya tekipanoskej.

3. Newi yej mela'tajtowaj awelij kitejtekipanoltiaj poxsan, awelij kinamol kiixtawaj iwan kinamoltekipanoltiaj.

Kaxtol eyi powal

Welij imatikamej altepemela'tajtolmej kitemowaj te kiye'chiwaskej iga ma kimanawikan itatkinekilimej, amo ma kiwitekikan inemilimej. Welij kitokawiaj yejamen a'yej kiixnextiskej pan nochi te kitajtaniskej, nochipa yawij kipiati inechkol nejnemilimej.

Kaxtol nawi powal

Achto momatiltia altepemela'tajtolmej tejté' kiwitekij pan inemilimej yej kichiawaj altepetamanawilmej, mosekantajoltiskej altepemayo iwan altepemela'tajtolmej.

Sempoali powal

1. Inochimej altepemela'tajtolmej motatkimakaj iga imatikamej welij ma tekipanokan ken iga kimatij iwan ijkón welij ma moskaliwikan pan nochi itekipanolmej.
2. Altepemela'tajtolmej yej motapolojkej iwan até' motapialiaj welij kikuepiltiaj inewi te kipolojkej.

Sempoal se powal

1.- Itatkinekimej altepemela'tajtolmej iga ma motapialikan pan nóchisan te welij kipiasej iga mayeonokan, néwisan pan inechkolmej, imachtilimej, itekipanolmej, itekitamachtilimej, ipajtilimej, itayejyekantilimej, ichantilimej iwan itawel nemilimej.

2.- Iga nochi altepemela'tajtolmej welij maye' onokan, altepemayomej kiitaj tejté kopolowaj, achto kiixtalij iwan kimawilanaj wewejsitsin, siwatkej, kokonemej iwan yej tajlanpolijtokej.

Sempoal ome powal

1.- Achto kitachiliskej itatkinekilimej wewejsitsin, siwatkej, chokomej, kokonemej iwan yej tajlanpolijtokej, ken ijkuilijto' pan inin ama ijkuilol.

2.-Altepemayo iwan altepemela'tajtolmej sekan kiitaskej iga amo ma kiiknochiwakan siwatkej iwan kokonemej, nochipa ma kimanawikan.

Sempoal eyi powal

Altepemela'tajtolmej itatkinekilimej ijya iga imatikamej welij ma weyiyakan pan iyaltepemej. Yejamen welij motajtolmakaj iga ken welij ma kipiakan tapajtilol, kajlimej, iwan sewo' te kopolowaj. Welij imatikamej kenaj ipatkatominmej ken yejamen kimatij.

Sempoal nawi powal

Altepemela'tajtolmej welij mopajtiaj ken yejamen kimatij, welij ma kipixtokan ipajtilmej, ma kimanawikan iyolkamej iwan nochi te kipiaw pan italmej. Welij asij kan tapajtilo yej kichiwa altepemayo.

2.- Inochimej yej mela'tajtowaj nochipa ma ye' onokan. Inochimej altepemayo kiitstoskej iga inin tatkinakilimej ma mochijto.

Sempoal makuil powal

Altepemela'tajtolmej yekti ma momanawakan iwan italmej, ichan talmej, ia'mej iwan nóchisan te kipixtokej, ma kimanawikan iga ma kipiakan keman yej nemi moskaliwij.

Sempoal chikuasen powal

- 1.- Altepemela'tajtolmej motatkimakaj iga italmej, chantalmej, newisan te kipiay iwan ken kipiay.
- 2.- Altepemela'tajtolmej motatkimakaj ma kipiakan italmej, ma kitekipanoltikan italmej ken iga yejamen kimatij.
- 3.- Altepemayomej kiyeittaskej iwan kimanawiskej inomej tajli, newi te kipiay pan tajli altepemela'tajtolmej. Nochipa kiittaskej inemilimej iwan ikiapa tamatilimej altepemela'tajtolmej.

Sempoal chikome powal

Altepemayomej iwan altepemela'tajtolmej motajtolsekantiliskej iga ma moixmati tanawatilmej, ikiapa tamatilimej, inenjenkamej iwan ma kiittakan iga italmej ma kisejsemakakan, newi te yej ikiápaya kipixtokej.

Sempoal chikueyi powal

- 1.-Altepemela'tajtolmej motatkimakaj iga ma kikuepilikan italmej, ichantalmej, newi te kipiayaj pan italmej kua' kitakuijkuilijkej, kua' kitaxitinilijkej iwan nikeman kimatiltijkej. Kua'ya awelij tayejye'taliaj, nochi te kipolowilijke, kiixtawiliaj, e' achto motajtolsekantiliaj.
- 2.- Tajma' ken altepemej motajtoltijkej ijkon ijyas, kel tajli, ijkómpasan ma kikuepilikan, kel kitakuilijkej iga sewo' tejte kipiaya, ma kiixtawilikan.

Sempoal chiknawi powal

- 1.- Altepemela'tajtolmej motatkimakaj iga imatikamej ma kitekipanoltikan italmej ken iga welitij iwan ma kimanawikan newi italchanmej ke' kiyawalojtokej. Altepemayomej ma kipalewikan iga welij ma kiye'itstokan italmej amo ma kitaxijxitinakan.
- 2.-Ma kiitstokan altepemayomej iga pan altepemela'tajtolmej, amo te ma chapanto ompa ken yej welij popoka, tatsini, iwan welij tamijmiktia. Awelij onos tejté pan altepe' yej tapojpolowa, achto mo matiltia altepechanmej kel yejamen kinekiskej ma kiijtukan ken.
- 3.- Altepemayomej ma tachakan iwan ma kipalewikan se altepemela'tajtol kua' itechko tejtasan kikantewaj ompa ken yej tapojpolowa, popoka pan newi altepe' iwan mikilo, yejamen kénasan ma kitalikan tapajtilmej iwan ma tayekatilikan.

Sempoal majtal powal

- 1.-Awelij tekipanoskej tapipianimej pan altepemela'tajtolmej, welij tekipanowaj kua' altepechanimej kitajtani.
- 2.-Kua' kalakisnekiskej tapipianimej pan altepemela'tajtolmej achto motajtol sekantiliskej altepemayo' iwan altepemela'tajtolmej iga ken tekipanoskej, te iga tekipanoskej, keman tekipanoskej. Achto moixnextiaj iwan altepetekiwajmej iwan kimatiltiskej tejté kichiwasje tapipianimej pan altepe'.

Sempoal majtal se powal

1.-Newi altepemela'tajtolmej yekti ma kimanawikan nochi itamatilismej, inemilismej, nochi ke' welij kiitstos yej kiyawalojto' pan kuayoj ken: yolkamej, tapajtilmej, mawiltilismej.

2.-Altepemayomej iwan altepemela'tajtolmej mosekantiliskej iga ma kiyeittakan iwan ma kimanawikan inín ijtol manawil.

Sempoal majtal ome powal

1.- Imatikamej altepemela'tajtolmej kiijtoskej ken iga kitekipanoltiskej tajli.

2.-Mosekanpalewiskej nochi yej kipewasnekiskej tekipanol, achto kimatiltiskej altepechanewan, kel yejamen kiyeittaskej welij mochiwas. Nochipa kiittaskej iga amo ma kitakuijkuilikan altepemela'tajtolmej yej ono' pan italmej.

3.-Altepemayomej kipiaskkej iwan kitemoskej nóchisan taixtawilis pan altepemela'tajtolmej iga kitakuijkuilijkej. Kitemoskej ma kipachiwiltikan apismiktilis, ijiyomiktilis iwan tonalmiktilis.

Sempoal majtal eyi powal

1.-Altepemela'tajtolmej motatkimakaj iga ma monextikan pan iyaltepemej. Ma monechkokan iwan yej ijkómpasan tajlanmikij, ikómpasan itamatilismej iwan ikiapachiwalmej. Motatkimakajno' iga ma iyyakan ken nóchisan altepechanewan yej onokej pan altepemayo', ma iyyakan achompamej, awelij moalimpamatij.

2.- Altepemela'tajtolmej motatkimakaj iga imatikamej ma kitokawikan itekiwajmej ken yejamen kimatij.

Sempoal majtal nawi powal

Altepemela'tajtolmej motatkimakaj iga ma kixitikan inochi yej kikawilijkej itajwewetkej, newi itamatilismej, inejnenkatilismej iwan itonalmatimej. Kua' agaj motelwia ma mochiwa kej ijkuilijto' pan talama' yej kiitta tamanawil tanawatil ejlan tatkinekilis.

Sempoal majtal makuili powal

Altepemela'tajtolmej motatkimakaj iga inochimej ma tawel nemikan

Sempoalm majtal chikuase powal

1.- Altepemela'tajtolmej yej moyokatijtokej welij moixnamikij, welij mopalewiaj iwan welij monenechkowaj pan se iyojwimej, ken san yej na' iwan yej wejka ono'.

2.- Motajtolsekantiaj altepemayo' iwan altepemela'tajtolmej iga inín tatkinekilis ma monexti iwan ma monejnenti.

Sempoal majtal chikome powal

1.- Altepemela'tajtolmej motatkimakaj iga nóchisan te moijkuilowa, moijtowa pan altepemayomej, ma momatilti yej mela'tajtowan igan ma kimatikan iwan tekiwajmej yej onokej pan altepemayomej ma kiittakan iwan ma kichiwakan ken ijkuilijto' amo ma kiyanakan ken sekin onokej yej aya' kiittasnekij.

2.- Ateyi pan inín ijkuilol kan ma kiijto iga altepemela'tajtolmej kikuiliaj itatkinekilismej.

Sempoal majtal chikueyi powal

Altepemayomej mosenpalewiskej iwan altepemela'tajtolmej iga inín amaijtol tanawatil ma mochiwa kej ijkuilijto'

Sempoal majtal chiknawi powal

Altepemela'tajtolmej motatkimakaj iga ma kipiakan palewil tomin iwan kiojkultiskej altepemayomej iga yej onokej asentapalpa ma tapalewikan iwan ijkon ma mochijto ken ijkuilijto' pan inín ama'

Ompoali powal

Altepemela'tajtolmej motatkimakaj iga ma moyolmelawakan kua' ono' tejté iyakapamej yej kixikoltiaj, ma moyejye' tajtolmatikan iwan altepemayomej. Kénasan ma moyolchikawan kua' ono' kuesolis. Ma moyoltalikan iwan ma momakuepaltikan kua' achi mokokojkej, ma kichiwakan ken yejamen kimatij pan inemilismej, itajlanmikismej iwan pan ikiapa tamatilismej.

Ompoali se powal

Inóchisan nechkolis yej ono' pan nechkol altepetal iwan sewo' yej momakaj pan altepemayomej, tapalewiskej iga ma mochiwa ken ijkuilijto' pan inín amaijtol. Motemojtiati ken altepemela'tajtolmej asitiaskej pan tajtolnechkol.

Ompoal ome powal

Chan altepetal nechkol iwan inochi imaselkayomej, inon yej kiitsto' mela'tajtolmej pan altepe' iwan pan altepemayomej nochipa kiitstoskej iga ma mochijto inewi ken ijkuilijto' pan inin ijtol sekan tajtol.

Ompoal eyi powal

Inin ijtol ama' motatkimakaj iga nochi pan isempan tajli kan onokej yej mela'tajtowaj ma ijya iga welij ma piwikan, ma weyiyakan iwan ma ye' onokan.

Ompoal nawi powal

Néwisan tatkinekilis iwan ijkannemilis yej kimakaltia inin ijtol ijya iga inochi tajtagamej iwan siwatkej yej mela'tajtowaj.

Ompoal makuil powal

Pan inin ijtol ama' ateyi kan moasis ma kiiyto iga inán iwan keman welij mokuilia inon itatkinekimej inochi yej mela'tajtowaj.

Ompoal chikuase powal

1.-Nitepa yej ijkuilijto pan inín amaijtol motajtolmaka altepemayo, altepe, agaj yej kinakis ma kichiwa tejté' yej aya' ono' pan amaijkuilol yej kichij Nechkolaltepetal. Ni agaj motekimaka iga ma kichojchokismaka se chan tajli.

2.- Ken moíjtojya iwan ijkuilojtkawi pan inín ama' nochipa moyeitstos iga amo ma moyolmikijtikan yej mela'tajtowaj, ma kipiakan ijkannemilis. Yej ijkuilijto pan inín ama' motatkimakaj inochimej yej mela'tajtowaj e' ono' yej ayá' ijkuilijtkawi' inomej onokej pan itaksayan talama' iwan welij momanawiloj ken ijkuilijto' pan tanawatil ama' yej kipixto' altepetal, pan inín nóchisan altepemej timoojwiyotiaj. Pan inín amaijkuilol

yej kichiwa toaltepetal awelij kialimpamatij yej mela'tajtowaj, mochiwa iga nóchisan welij ma titawelnemikan pan inin tajli.

3.- Yej moištojya pan inin ama' iwan ijkuilojtikawij moejlan iga nochi ma tawel onokan, kel agaj namolnemi ma motachalti kénasan iyetika talama' iwan ijkon welij nochi ma moikninmatikan.

MOTAJTOLMAKA *MINISTRA SOCORRO ROVIROSA*, YEJ NOCHIPA KIIXNEXTIA *MÉXICO* MONEXTIA PAN *ONU*, YEJ ONO' *NUEVA YORK, EUA*, KAN MONECHKOLO KIYE' ITTA' IGA ININ IJTOL YE'NEMILIS IGA ALTEPEMELA'TAJTOLMEJ PEWA KIIJTOWA

Siwatekiwaj:

Inin altepe *México*, kiweyimatiltia inochimej iga pan inín nechkol moyeitta iga iye'nemilis altepemela'tajtolmej.

Weyi tekiwaj yej ono' *México*, kipakilia iga pan tajli ono' mia' mela'tajtolmej iwan mia' nejnemilis. Inan iga na'ya iyilwi tajli *México* iga moyokatij, inin weyi altepetaltekiwaj (*gobierno de la República*), kiweyimatiltia inochimej altepemej kan mela'tajtowaj iga inimej ikiapayomej kiixnextiaj inin tajli.

Inimej yej áchtosan mochantijkej pan inín tajli, kinextiaj newi inemilimej, itekipanolmej, itapialmej, nóchisan te yejamen kimatij kinextiaj iwan inon kiweyimatiltia totaltikpa' *México*.

México kitajtolmati newi inín ijkuiloltajtol manawil ken ijkuilijto' pan talama' *Constitucion politica* iwan sewo' *ley* yej mosekantilia.

México kinojmajjtowa ken moxizontia tajtolmej:

1.- Inóchisan altepemej kan mela'tajtowaj momakatia iye'nemilimej ken ijkuilijto' pan Powal. 3, 4 y 5 yej amampa moiškuiloj, wan mochijtiati ken ijkuilijtoj pan talama' yej kiojkuiltia newi altepetal.

2.- Yej ijkuilijto' pan Powal. 26, 27 wan 28 kan kitachilia newisan itatkinekilis sejse ken ital wan yej agaj itatki, inín tajtolmakalis aya' kimaka iga ma motatkinekiya, awelij agaj imatika momati, nochipa yawi kitachiliti talama' (*carta magna*) iga welij ma mochiwa ken ijkuilijto.

3.- Néwisan te mochiwas ken ijkuilijto' pan inín ijtol, nochi taksato' pan talama *Constitucion*, nochipa motemojtia iga inochimej ma moyeittakan newisan maijyakan ijkompasan pan itajlamikilis iwan pan inemilimej ken siwatkej iwan tajtaga'.

Tasojkamati.

Nueva York, majtal wan eyi tonal *septiembre* mesti, 2007 xiwi'.

Yej kiiškuiloj ipan mela'tajtol
Moisés Bautista Revilla

Tapalewijkej
Plácido Hernández Pérez
Hilario Salas Castillo
Esteban Pérez Ramírez.

Kiixpowa' wan kiyektalij
Otilio Valencia de la Cruz

NOTA: Solicitamos de la manera más atenta que se nos considere los créditos de traducción.

Moye'itta- Tú mamá se mira en el espejo.

Moyeitta- Se observa claramente.

chantitolo' = lugar habitado

chantitolo' = destruir

chantitolo' = debilitar el hogar

áya = todavía no, en proceso

ayá' = no

amo ximotawelti, amo xikuesiwi = no te enojas

amo: imperativo, exhortativo...???????????

Kua' poliwis=algo que va desaparecer.

Kuapoliwis=perder la memoria.

Na nikipewa

Nipewa

Kiyeittaj = lo ven con bien.

Iwan =con ella o con él

Nigaj = aquí

Niga =

Iga = Por qué, para qué

Ye' = bueno o bien...